

dimira Kralja, Bena Župančiča sega v nekatera bistvena osredja pisateljevih sporočil, seveda pa ni imel namena celovito razpravljati o celotnem delu. Značilno je tudi avtorjevo razmišljanje o »Slovstvu v času NOB kot periodizacijsko vprašanje«, ob koncu pa ilustrativno spregovori o »Receptiji slovanskih, romanskih in germanskih literatur na Slovenskem od 1918 do 1941«. Zajetna knjiga Franca Zadavca je gotovo namenjena zlasti slovenistom, vendar je v svoji odprtosti, gladko berljivem in v razvejanem sporočilu dostopna prav vsakomur, ki so mu blizu slovstvena vprašanja naše moderne klasike. »Elementi slovenske moderne književnosti« so torej kot izziv pred nami. Za preprosto, estetsko opremo in ureditev je poskrbel Franc Mesarič.

I. Gedrih

## MISEL O MODERNI UMETNOSTI

(Izbrani eseji in odlomki več avtorjev)

Izbora\* prinaša štirinajst esejev in odlomkov o vprašanjih moderne umetnosti, njenih začetkih, morebitnem koncu umetnosti sploh, kar je napovedal že Hegel v svoji Estetiki, s čimer je mislil na konec klasične umetnosti.

Uvodoma je objavljen odlomek iz knjige Ernesta Grassija *Teorija o lepem v antiki* iz leta 1962. Grassi ugotavlja, da se je izvršil od Baudelaira naprej obrat od esteticizma, pravzaprav že kar njegova kritika. Ta izvira iz svojevrstne krize oz. izčrpanosti vseh novih možnosti umetnosti. Zato govori Grassi o koncu poezije kot literature, saj ji ne gre več za estetskost v pravem pomenu besede, ampak vse bolj za eksistencialni pomen. Zato se po Grassijevem mnenju

želi človekova transcendenca izražati v delih, ki neposredno sodelujejo v življenjskem dogajanju, s čimer misli na sodobni design in estetizacijo vsega, kar nas obdaja.

Hansa Magnusa Enzensbergerja spoznavamo v zadnjem času vse bolj tudi kot esejista in literarnega teoretika. V pričujočem izboru je objavljen esej *Svetovni jezik moderne poezije*. Enzensberger s pojmom »moderna poezija« misli na poezijo po Baudelairu, Whitmanu, Mallarméju in Rimbaudu. Leta 1900 za Enzensbergerja pomeni prelomnico, saj se začnajo gibanja kot so futurizem, dadaizem, nadrealizem... Ta gibanja ostro zavrača, posebej še neoavantgarde po drugi svetovni vojni zaradi potrošniškega namena in manipuliranja. Za prihodnost moderne poezije pa pravi, da je v rokah tistih, ki jo pišejo. S tem pušča odprte vse možnosti.

Avtor tretjega besedila v Kondorjevi knjigi je Dieter Jähning. V razpravi z naslovom *Hegel in teza o »izgubi središča«* primerja nekatere Sedlmayrjeve in Heglove aspekte. Jähning ugotavlja, da so si v marsičem nasprotni, vendar ustrezata Sedlmayrjevi tezi o izgubi središča in simbolnem (simptomatičnem) odnosu med umetnostjo in časom Heglovi o preteklosti umetnosti oz. čutenem svetenju ideje. Vse to pa je Jähningu dovolj močna opora za trditev, da je položaj umetnosti, ki ga je le-ta imela v preteklosti, od 19. stol. naprej vse bolj prevzemala znanost in tehnika.

Hansa Georga Gadamerja zanima vprašanje umetnosti in posnemanja. Izhaja s stališča, da je pojem mimesis v Aristotelovem smislu za določitev bistva umetnosti preozek, podobno pa tudi pojma izraz in znakovni jezik. Zato poišče ustrezen pojem pri Pitagori oz. pitagorejcih. Ti so učili, da so stvari posnemanja (mimesis), posneta so števila in razmerja med njimi. Izražajo svojevrstno urejenost, ki je značilnost celotnega sveta. Po Gadamerju teži vsa

\* Misel o moderni umetnosti, Izbrani eseji in odlomki; Izbral, spremno besedo in opombe napisal Janez Vrečko. Prevodli Drago Bajt..., Mladinska knjiga 1981. Zbirka Kondor, 222 str.

umetnost k urejenosti. Še več: takšno urejenost izraža. To je bistvo umetnosti. Ni naš namen razpravljati o Gadamerjevem pojmovanju umetnosti. Vendar se že po bežnem premisleku pojavijo nekatera vprašanja, ki bi lahko potrdila, da je takšno pojmovanje nezadostno. Resda se v moderni umetnosti zdi, da je marsikaj brez reda, harmonije in celo nepremišljeno nametano, pa se potem izkaže ravno nasprotno. Kljub temu bi npr. za atonalno glasbo težko trdili, da izraža urejenost in red.

Če nimajo tradicionalni pojmi iz literature in umetnostne zgodovine več kaj iskati pri obravnavanju moderne umetnosti, potem je tako tudi s tradicionalno estetiko. Zato poskuša *Max Bense* osnovati estetiko prihodnosti, ki nakazuje možnosti za rešitev umetnosti v tehnološko in industrijsko razvitem svetu. Iz njegove Estetike sta objavljena spisa: *Industrijsko oblikovanje in O literaturi in tehničnem svetu*.

V prvem piše Bense o združevanju umetnosti in tehnike, a to ne pomeni, da postaja s tem umetnost tehnična stvaritev in obratno. Vendar lahko pojmom umetniško in naravno lepo dodamo še izraz tehnično lepo. Iz drugega eseja je razvidno, da gradi Bense svojo estetiko iz Hegla. Pravi, da literature danes ne razumemo s pojmom čutnega, ampak kot obliko diskurza.

*Walter Benjamin* je avtor najdaljšega in tudi vsebinsko najbolj bogatega eseja v pričujočem izboru. Nastal je že 1936. leta in nosi naslov *Umetniško delo v času svoje tehnične reprodukcije*. Od nastanka je torej minilo že skoraj pol stoletja, vendar esej v ničemer ni zastarel, čeprav je čutiti čas nastanka (razcvet filma, pritisk nacionalsocializma). Na kratko o glavni misli eseja: Začetki umetnosti so utemeljeni v ritualu, pomembna je kulturna vrednost umetniškega dela — Benjamin jo imenuje avra. Namenjena je predvsem duhovom, božanstvom. V času tehnič-

ne reprodukcije krni avra, umetniško delo je namenjeno ljudem, saj to zahtevajo stroški snemanja filma, tiskanja knjige itd.

*Umetnost, družba, estetika* je naslov eseja *Theodora W. Adorna*, ki se v marsičem navezuje na W. Benamina oz. ga dopolnjuje. K zapletenemu vprašanju o razmerju med družbo in umetnostjo meni, da umetnosti ni mogoče neposredno deducirati iz družbe, hkrati pa poudarja umetnikovo duševnost in podzavest. Iz tega sklepamo na Freudov vpliv, vendar se Adorno v veliki meri kritično obrača na psihoanalizo in jo sprejema z omejitvijo. Freuda primerja s Kantom in ob različnosti odkrije tudi izomorfno. Za oba je (obstaja) umetnost samo v odnosu do tistega, ki jo sprejema.

Leta 1934 je nastala razprava *Jana Mukašovskega Umetnost kot semiološko dejstvo*. Umetniško delo ima pomen znaka, ki kaže na nekaj drugega in to tudi nadomešča. Mukašovski ločuje dvoje funkcij umetnosti: vsaka je avtonomni znak, »sižejske« (vsebinske, tematske) umetnosti vsebujejo še komunikacijsko funkcijo.

Drugi predstavnik strukturalizma v pričujoči knjigi je *Jurij Lotman (Predavanja o strukturalni poetiki)*. Objavljena so nekatera vprašanja teorije umetnosti, npr. o podobnosti življenja in umetnosti, gradivu umetnosti, problemu modela, o umetnosti kot semiotičnem sistemu. Vsa ta vprašanja rešuje Lotman s strukturalno poetiko, oprto na semiotiko in informacijsko teorijo. Iz tega sledi pomembnost informacije in komunikacije, torej spoznavne funkcije umetniškega dela, temu primerno pa je zanemarjena njegova estetska vrednost.

*Siegfried J. Schmidt* se ob pisanju konkretne poezije (prim. Antologijo konkretne in vizualne poezije, Lj. 1978), tudi teoretično ukvarja z njo. To dejstvo nas prav nič ne preseneča, saj to zahteva narava same konkretne

poezije, še bolj pa Schmidtovo razumevanje umetnosti, ki jo je v razpravi *Estetski procesi* razdelil na tri modele. V prvem (oz. modelu A) prevladuje predmet nad teorijo, v drugem (B) se predmet in teorija izenačita, v modelu C zavladava teorija nad objektom.

V spisu *Metamorfoza filozofije Henrija Lefebvra* sta pomembna termina mimesis in poiesis iz Aristotelove Poetike, s katerima je vsaj zasilno mogoče ločevati med tradicionalno in moderno umetnostjo. Slednja izhaja iz rezidija — ostankov, usedlin, preostankov najrazličnejših vrst. Lefebvre se bori za poetično filozofijo, torej dejavno in ustvarjalno, takšno, ki rešuje nasprotja med filozofskim in nefilozofskim svetom, umetnostjo in življenjem.

O razmerju med umetnostjo in politiko razpravlja Mikel Dufrenne (*Umetnost in politika*). Vprašanje je, kakšno naj bo razmerje med njima. Ali se mora umetnost podrediti politiki? Morda politika umetnosti? Na oboje odgovarja Dufrenne negativno, rešitev pa vidi v posebni odvisnosti kulture in politike ter njune revolucije. Le tako se bo lahko uresničila Marxova napoved: »V komunistični družbi ne bo več slikarjev, bodo samo ljudje, ki slikajo.«

Bistvo eseja *Susane Sontag* je izraženo že z naslovom *Proti interpretaciji*. Za utemeljitev naslova navaja celo vrsto primerov razlag iz umetnosti (Kafkin Proces, Resnaisov in Robbe-Grilletov film *Lani v Marienbadu*...). Interpretirati zanjo pomeni na novo formulirati, drugače povedati, zato interpretacija nima absolutne vrednosti. Označena je zgodovinsko in časovno. V njej je prisotna velika mera subjektivnosti, ki ji zmanjšuje znanstveno vrednost. S tega stališča je kritika interpretacije popolnoma upravičena, saj le-ta išče v umetnini posameznosti, ne pa splošnosti, ki so temelj znanstvenosti.

Avtor zadnjega eseja v Kondorievi antologiji je *Stefan Morawski*. Piše o funkcijah najnovejše umetnosti, s čimer

označuje neomodernistične smeri — novi roman, pop-art, konceptualizem. Sam jih imenuje avantgardne smeri. Morawski razločuje več funkcij umetnosti, ki izvirajo iz estetskega doživljanja. Na tem mestu ni pomembno, katere so te funkcije, pač pa to, da se v avantgardnih in modernističnih smereh vse bolj izgubljajo, celo do take mere, da se že pojavlja vprašanje o koncu umetnosti. Na ta problem pa Morawski samo opozarja.

Spremna beseda *Janeza Vrečka* deluje kot samostojna razprava. Ne ukvarja se posebej z vsemi omenjenimi esei in študijami, čeprav iz nekaterih izhaja, predvsem iz Grassija, Schmidta, Dufrenna in Lefebvra. Pri analizi gnozeološke in ontološke estetike se Vrečko opira na Dušana Pirjevca in njegovo razpravo *Filozofija in umetnost*. Ontološka estetika je tista, ki se odpira moderni umetnosti, s tem zavrača gnozeološko, prevladujočo v tradicionalni umetnosti. Vprašanje se zaplete tudi s tem, da ontološka estetika zavrača ontološko tudi glede na tradicionalno umetnost.

Iz Vrečkove razprave so v drugem delu lepo razvidne tri možnosti preloma s tradicijo. Že pri Grassiju je bil omenjen sodobni design, urbanizacija in tehnika. Vrečko poudarja, da je »estetizirani človek odtujen človek v najglobljem pomenu te besede«. Kot dokaz za to navaja manj prepričljiv primer o tem, »da se nam stvari prikazujejo v najlepših oblikah in si svet ogledujemo le v čudovitih barvah barvnega filma in televizije, ki sproti zabrišejo še taka hudodelstva in grozodejstva današnjega sveta...« Mar ni svet črnobelega filma in televizije nerealen, zgolj fiktiven, ki dejansko ne obstaja in do njega takoj začutimo distanco, se zavedamo njegove neresničnosti. Tako so tudi najbolj nenaravne barve še vedno bolj realne od črnobelega sveta. Grozodejstva in hudodelstva dobijo svoj učinek prav z barvami. Zato ni čudno,

da so črno-bele filme velikokrat ročno barvali (npr. bitke z rdečo barvo).

Vrečkova razprava je zasnovana izrazito problemsko. Ne gre ji za to, da bi dajala dokončne odgovore, to pravzaprav ni mogoče. Iz nje so razvidna številna stališča mnogih avtorjev, kakor tudi antologije same, v kateri so zbrani teksti, ki se neposredno ukvarjajo z moderno umetnostjo ali pa so z njo pogojeni. Večino jih doslej, v slovenskem prevodu še nismo poznali, čeprav so bila dostopna v srbohrvaščini. Tako smo s hitrimi koraki vsaj delno nadoknadili zamujeno.

Knjigi so na koncu dodani še biografski in bibliografski podatki o avtorjih, slovarček in nekaj naslovov iz številne literature o problemih moderne umetnosti. Ob robu velja zapisati, da nas motijo nekatere tiskovne napake, ki so, kot kaže, postale že nujno zlo.

Slavo Šerc

#### SPREHOD PO JUGOSLOVANSKIH REVIJAH

Med jugoslovanskimi slovstvenimi časopisi, ki so prišli v zadnjem času na naslov »Sodobnosti, je beograjska Književnost najprej pohitela z dvojno številko. Uvodoma prinaša izjave jugoslovanskih književnikov o Titu, povzete po knjigi *Jugoslavija o Titu*, natisnjeni po predsednikovi smrti. Besedo ima tri-deset književnikov, med njimi od Slovencev Josip Vidmar, Vladimir Kavčič, Ciril Zlobec in Miško Kranjec. Tudi v tej številki objavlja Taras Kermauner svoje *Mesece sa dnevnikom*, in sicer že deseto nadaljevanje. Na štiriintridesetih straneh razkriva in dokumentira svoje stike in razmerja do predstavnikov uredništev Nedeljskega dnevnika, Dela in Republiške konference Socialistične zveze delovnega ljudstva. Precej pisan in zanimiv je prispevek z okrogle mize o mladi srbski kritiki. To je poleg dosedanjih okroglih miz o mladi srbski poeziji in mladi prozi že tretji podoben

pogovor, natisnjen v tem časopisu. Mladi esejisti in književniki v njem načenjajo vprašanja literarnozgodovinskega posploševanja oziroma vzpostavljanja povezav ali zakonitosti v književnem dogajanju v polpreteklem obdobju, položaja književne kritike ta čas v Srbiji, potem vprašanja, koliko kritika nehoti prispeva k svojevrstnemu simuliranju vrednot in podobno. Pogovora se je udeležilo osemnajst srbskih slovstvenih kritikov.

Novosadski časopis za kulturo, umetnost in družbena vprašanja Polja prinaša v svoji 265. številki med drugim tudi pet pesmi Tomaža Šalamuna pod skupnim naslovom *Drugi človek*. Pesmi je v srbohrvaščino prevedel Vojislav Despotov. V delu časopisa, ki je namenjen kritičnemu pregledu nekaterih novo izšlih knjig, pa piše Denis Poniž o treh Šalamunovih knjigah, ki so ikšle zadnja leta. To so *Metoda Angela*, *Zgodovina svetlobe je oranžna in Maske*. V svojem zapisu skuša bralce opozoriti na povezanost vseh treh zbirk in na »njihov estetski razvoj v smeri povsem neznanih območij jezikovnega odkrivanja.« Takšen napotek je, če upoštevamo mnogoštevilnost Šalamunovih zbirk, zanimivo razčleniti. Polja prinašajo med drugim tudi dve pesmi Ivana Negrišorca, petindvajsetletnega srbskega pesnika, ki sicer živi v glavnem v Novem Sadu. Negrišorac je dobil letošnjo nagrado Goran za mlade pesnike. Obe pesmi *Sričem pesmu* in *Igra mečka* bi mogli uvrstiti v tisto vrsto pesniškega izražanja, ki jo imenujemo ludizem in sta predvsem po jezikovni izrazni plati dokaj sveži.

Februarsko številko Letopisa matice srpske začenjajo tri pesmi makedonskega pesnika Mateja Matevskega, med katerimi je zadnja napisana v ustaljeni pesniški obliki in v srbohrvaškem prevodu Milana Predojevića. Pesnik in prevajalec Mateja Matevski, ki ima za sabo sedem pesniških zbirk, ostaja tudi v svoji najnovejši poeziji